

SZAKIRODALOM.

Dr. Dézsi Lajos, Misztótfalusi Kis Miklós. (Magyar író és könyvnyomtató a XVII. században, I.) *Magyar Történeti Életrajzok* XIV. évf. 3. 4. füzete. Budapest, 1899. 208 l. 4 mell.

A XVII. századi híres kolozsvári könyvnyomtatónak alakja újabban több ízben volt irodalom- és kulturtörténeti nyomozások és vizsgálódások tárgya. Kiválósága s életének talán épen ebből folyó tragikumá méltán is fölhívhatja azok figyelmét, a kik egyes korszakok felfogásának kivételesebb egyéniségekre gyakorolt hatását tanulmányozni szeretik. Mert a Misztótfalusi Kis Miklós pályafutása különösen ebből a szempontból érdekes. Voltaképp a könyvnyomtató mesterség művelője volt, mint korában még mások is. Azonban szellemének magasabb röpte nemes de minden drámaibb bonyodalmat kizárni látszó foglalkozását olyan régiókba emelte, a hol az megszűnt a mesterség átlagos feladatainak határai között maradni. Nem elégedett meg mások szellemének mechanikai úton való közvetítésével. A saját szelleme is meg akart nyilatkozni, mint könyvnyomtató sem tudta megtagadni magasabb rendű feladatokra való hivatottságának öntudatát. Minthogy pedig mindez büszkén, talán kissé erősen is hangsúlyozott önérzettel jelentkezett nála, s a hatalomban levő szellemi korlátoltságot s ennek ikertestvérét, a tulságosan érzékeny hiúságot nagyon is közelről megérintette, vesznie kellett. Bűnbánata, két védőiratának ünnepélyes visszavonása igazi tragédiának végső jelenete. Mint mondtuk: érthető, hogy ez a pálya vonzza historikusainkat s hogy mentül tökéletesebb megrajzolása méltó feladatul kínálkozott Pár év előtt *Csernaton* Gyula dr. tollából került ki Kis Miklósnak meleghangú életrajza, utána pedig a kolozsvári nyomdászat történetében *Ferenzi Zoltán* elemezte igen körültekintően és helyes szempontokból ezt a változatos pályafutást, pontos jegyzékét adva az oly nevezetessé lett »vasműves« nyomdatermékeinek is.

Azonban mindkettőnél szélesebb keretben mutatja be kulturtörténetünknek ezt az érdekes alakját *dr. Dézsi Lajos* terjedelmes s illusztrációkkal élénkített könyve.

Szorgalmas fiatal tudósunk a XVI és XVII. századi magyar irodalom- és művelődéstörténetnek egyik legalaposabb ismerője és

buvára és már eddigi munkáiban oly sok kortörténeti anyagot hordott össze, s ebben a körben oly sokoldalú tanulmányokat tett, hogy a Kis Miklós életének csak is a korviszonyok révén érthető küzdelmeit és tragikumát a legbiztosabb vonásokban állíthatta elénk. A híres »Mentség« minden vonatkozása hiteles magyarázót talált benne, s némely helyeken szinte elárulja azt a gyönyörűséget a mit érzett, midőn egyik-másik homályosabb pontra rávethette a korszak minden apró-cseprő ügyét átölelő ismereteinek világosságát.

Három könyvben csoportosítja az egész élettörténet eseményeit. Az első a deákéveknek van szentelve, a másodikban az Amsterdamba került magyar ifjú nélkülözéseivel és nemes törekvéseivel ismertet meg, s a harmadik a Kolozsvárt teljesen kibontakozott egyéniség áldásos tevékenységéről és szomorú pályabérééről számol be. Jelentőségét megillető részletességgel adja elő azokat a mozgalmakat, a melyeket Kis Miklós ifjúságában az erdélyrészi reformátusok egy új bibliakiadás ügyében megindítottak s a melyeknek köszönhető — habár nem is közvetlenül — a Kis Miklós-féle 1685-iki amsterdami bibliais, mint egy dicsőség- és keserőségekkel telt pályának első vívmánya. A kicsinyeségeknek ama szövedékében pedig, a melyek keresztül-kasul behálozták ezt a pályát mindjárt kezdetén, szerzőnk rámutat a Coccejanizmus vádjára is, a melylyel az Amsterdamban dolgozó ifjút illették itthon, a mikor Coccejus magyar-ellenesei meghallották, hogy Kis a Janson-féle biblia szövegét végig javította. Dézsi kifejti e vád alaptalanságát. Kis ugyanis, mikor a bibliaszöveg átnézéséhez segédekre volt szüksége, az utrechti egyetemhez fordult, a melyen »a Coccejus-ellenes Voetius szelleme uralkodott. Maga Kis Miklós ugyanis Coccejus követője volt, de Tofeus püspökre és Teleki Mihályra tekintettel nem tartotta czélszerűnek e theologiai iskola elveit alkalmazni a biblia javításnál: attól is félt, hogy így több ujtás lesz benne és emiatt majd nem fogadják el az egyházak. Félt a Coccejanizmus híretől s visszaemlékezvén a Csernaton-i Dézsi-féle perre, félelme nem is volt alaptalan.« Kis Miklós e szavakkal magyarázta meg eljárását: »Ő kegyelmek (t. i. segédei) én tölem mintegy tartogatván és én is ő kegyelmektől, úgy inkább maradhatott valóságában a munka.«

Természetes, hogy Dézsi részletesen kiterjeszkedik azokra a megrendelésekre, a melyeket Kis Miklós mint betűmetsző Amsterdamban messze földekről kapott, s melyek kiválóságának és világhírességének legnagyobb bizonyosságai. Egyetlen egy olyan pont akadt itt, a melyre nem tudott kellő világosságot deríteni s ezt esetleges újabb adatok végett itt is szükségesnek tartjuk ismertetni. Kis Miklós »Mentség«-ében egy helyen ugyanis azt írja: »Hol vagyon Amsterdamban képest Armenia? Azoknak sokat

szolgáltam.« Egyik levelében pedig ezek olvashatók: »Az örmény nemzetség engemet keresett meg és hozzám folyamodott betűkésztetésbeli boldogíttatásának okaért«. Mindezekhez pedig Dézsi a következő felszólítást csatolja: »Örmény honfitársainknak, a kik folyóiratot tartanak fent s nagy gondot fordítanak a magyar-örmény vonatkozások kutatására, fölhívjuk figyelmét ez adatra. Érdekes volna tudni: megemlékeznek-e az örmény írók a M. Kis szolgálatairól?«

Azt hiszszük, az elmondottak eléggé mutatják, hogy »Erdély phoenixé-nek legújabb életrajza nagy gonddal és hivatottsággal készült derék opus. Mindössze a nyomdászati-technikai és bibliofil szempontokat szerettük volna jobban kidomborítva látni s azt hiszszük, hogy a Kis Miklós nyomdatermékeinek bibliografiai jegyzéke teljesség s használhatóság kedvéért helyet kaphatott volna a könyv végén. A függelékben szerző Kis Miklós egyik nevezetes előszavát s néhány érdekes levelét közli.

E—r.

Nyelvelméltani széljegyzetek.

(Válasz dr. Bartha József ismertetésére.)

A Magyar Könyvszemle legutóbbi füzetében »ismertette« dr. Bartha József »A nyelvvelméltan alapvonalai« című értekezésemet, de ismertetése, bíráló észrevételei, egyéni reflexiói annyira egymásba folynak, hogy abból, ki értekezésemet nem ismeri, nemcsak hogy képet nem nyer arról, de Bartha egész cikkét meg sem értheti. Nem ezt a hibát akarom most jóvá tenni, hisz a szíves érdeklődő hamarosan megismerkedhetik értekezésemben vallott nézeteimmel R. Prikkel Mariánnak a Philologiai Közlönyben (1899. évf. 58. l.) közölt másféloldalmi kivonatából, de dr. Bartha József egyrészt olyan tévedésekért ró meg, melyeket el nem követtem, másrészt maga olyan természetű tévedéseket hirdet arany igazságokként, hogy a magyközönség ilyenmű megtevészése ellen határozottan tiltakoznom kell.

De lássuk magát az ismertetést. A t. bíráló hibáztatja mindjárt a nyelvvelméltánról adott meghatározásomat, hogy: *a nyelvvelmélt egy nyelvállapotról szóló jegyekben ránkmaradt tanuvallomás.*

»A szerzőnek — úgymond a t. bíráló — ha teljesen kifogástalan meghatározást akart adni, tisztába kellett volna hoznia minden oldalról az *emlék lényegét.* — Az emlék lényege . . . az, hogy valamely *elmúltat, ma már nem létezőt* jelöl meg *maradandóan.*« (Ksz. 79. l.) Azt, hogy a *maradandóság* benn van meghatározásomban Bartha se tagadja. Nézzük, benn van-e a *múlt*? Azt mondottam, hogy a nyelvvelmélt egy nyelvállapotról szóló jegyekben *ránkmaradt* tanuvallomás. Tehát, ha valami egy nyelvállapotról jegyekben *ránkmarad*, akkor az a nyelvállapot »elmúlt« dolog. De tegyük föl, hogy nem volna benn meghatározásomban a »múlt s a nem létezés«, vajon lehet-e egyáltalában egy állapotot úgy rögzíteni, hogy rögzített alakjában már ne válnék azonnal »múlt és nem létező« állapottá?

Mielőtt erre felelnénk, vizsgáljuk meg, hogy »tisztába hozta-e« a t. bíráló az *emlék* lényegét s vajon tisztában van-e ő maga is avval, hogy *micsonda és hányféle az emlék?* Ő maga így magyarázza meghatározásából kifolyólag az emléket: »A marathoni emlék az ott elhullott görög hősöket, az esküteri szobor a mi meghalt Petőfinket jelöli és jelenti nekünk. Ellenben egy olyan szobor, a melyet valamely élő személynek emelnének, még nem *volna*, csak majd *lenne emléke* (?) az illetőnek, a mikor már föbbé nem él, vagy arról a helyről véglegesen eltávozott. Így értelmezvén az emlék fogalmát, mivel *nem is lehet másképen* . . .« (80. l.)